

<https://doi.org/10.62837/2026.5.51>

AYGÜN MOBİL QIZI ƏHMƏDOVA
Gəncə Dövlət Universitetinin dissertantı
ahmadovaa403@gmail.com
ORCID 0009000252284757

TOFIQ HACIYEV YARADICILIĞINDA XALQ DANIŞIQ DILININ LINGVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Tofiq Hacıyev, yaradıcılıq, folklor- danışiq üslubu, xüsusiyyətlər, təhlil

Xülasə

Hər bir xalqın ümumi ünsiyyət dili ilə yanaşı hamı üçün ortaqlıq olan ədəbi dili də var. Məlumdur ki, ümumxalq dili daha çox danışiq dili ilə assosiasiya olunur və xalqın bütün təbəqələrini əhatə edir. Bu dil daha çox təbii nitq əsasında formalaşdığından xalqın ümumi anlaşma vasitəsi hesab edilir.

Tofiq Hacıyev Azərbaycan ədəbi dilindən danışarkən onu iki yerə ayırır: klassik-kitab üslubu və folklor-danışiq üslubu. Alimin fikrincə, bu üslub nəsr dilində daha çox istifadə olunur və bəzən nəsr dili xalq dilindən təcrid olunmaq həddinə çatır. Tofiq Hacıyev haqlı olaraq qeyd edir ki, ədəbi dilin üslublarından söhbət gedərkən, dil faktlarının seçimi vacib amil kimi qarşıya çıxır. Bu mənada Azərbaycan ədəbi dili XV – XVI əsrlərdə ikili xarakter daşıyır, yəni bu zaman kəsiyində dilimizdə iki dil təzahürü özünü büruzə verir. Klassik-kitab üslubunun əsas göstəricisi əcnəbi dil faktlarının, yəni leksik və qrammatik amillərin çoxluğuudur. Klassik-kitab üslubunda əcnəbi dillərin qəlib halına düşmüş ifadələri, cümlələri iştirak edir. Bu təzahürün şeir və nəsr qolları var. Şeir qolunu klassik poeziya janrlarının məsnəvi, qitə, rübai qəzəl və s. dili təşkil edir. Bu janrlardan hər birinin incəlikləri olmaqla yanaşı, hamısını səciyyələndirən ümumi cəhətlər də vardır.

LINGUISTIC FEATURES OF FOLK COLLOQUIAL LANGUAGE IN THE WORKS OF TOFIQ HAJIYEV

Aygun Ahmadova Mobil

Doctoral Candidate, Ganja State University

ahmadovaa403@gmail.com

Keywords: Tofiq Hacıyev, creative work, folklore–colloquial style, linguistic features, analysis

Abstract

Alongside the general language of communication used by a people, there also exists a shared literary language common to all members of society. It is well known that the national language is more closely associated with colloquial speech

and encompasses all social strata. As it is primarily formed on the basis of natural speech, it functions as a universal means of communication within the community.

When discussing the Azerbaijani literary language, Tofiq Hacıyev distinguishes between two principal forms: the classical bookish style and the folklore–colloquial style. According to the scholar, this latter style is more frequently employed in prose, and at times prose language approaches a level of detachment from the spoken vernacular. Tofiq Hacıyev rightly emphasizes that, in the analysis of literary language styles, the selection of linguistic elements constitutes a key factor.

In this regard, the Azerbaijani literary language exhibited a dual character during the 15th–16th centuries, when two distinct linguistic manifestations coexisted. The defining feature of the classical bookish style is the extensive use of foreign linguistic elements, including lexical and grammatical borrowings. This style incorporates formulaic expressions and syntactic patterns derived from foreign languages. It is represented in both poetic and prose forms. The poetic branch is exemplified by classical genres such as *masnavi*, *qit'a*, *rubāi*, *ghazal*, and others. While each of these genres possesses its own specific characteristics, they also share a set of common features that define the classical literary tradition.

Лингвистические особенности народно-разговорного языка в творчестве Тофика Гаджиева

Айгюн Ахмедова Мобил кызы

Докторант, Гянджинский Государственный Университет
ahmadovaa403@gmail.com

Ключевые слова: Тофиг Гаджиев, творчество, фольклорно-разговорный стиль, языковые особенности, анализ

Аннотация

Наряду с общенародным языком общения у каждого народа существует также общий для всех членов общества литературный язык. Известно, что национальный язык в большей степени ассоциируется с разговорной речью и охватывает все социальные слои. Поскольку он формируется преимущественно на основе естественной речи, он выступает универсальным средством общения в обществе.

Рассматривая азербайджанский литературный язык, Тофиг Гаджиев выделяет две основные формы: классический книжный стиль и фольклорно-разговорный стиль. По мнению ученого, последний чаще используется в прозе, и иногда язык прозы достигает степени отрыва от живой разговорной речи.

Гаджиев справедливо подчеркивает, что при анализе стилей литературного языка важнейшим фактором является отбор языковых средств.

В этом контексте азербайджанский литературный язык в XV–XVI веках характеризовался двойственной природой, когда сосуществовали две различные языковые формы. Основной особенностью классического книжного стиля является широкое использование иноязычных элементов, включая лексические и грамматические заимствования. Данный стиль включает устойчивые выражения и синтаксические конструкции, заимствованные из иностранных языков. Он представлен как в поэтической, так и в прозаической формах. Поэтическое направление представлено классическими жанрами, такими как маснави, кыта, рубаи, газель и др. Несмотря на наличие у каждого из этих жанров собственных особенностей, их объединяет ряд общих черт, характеризующих классическую литературную традицию.

Tofiq Hacıyev “klassik- kitab dili” anlayışını izah edərkən yazır: “*Terminin birinci tərəfi – klassik sözündə klassik poeziya janrlarının dili, ikinci, kitab sözündə nəsr dili nəzərdə tutulur. Ona görə kitab dili ki, bu dil ancaq kitabda, yazıda mövcuddur, insan bu dildə danışmaz, ondan anlaşma üçün istifadə etməz*” [3, s.246]. Alim haqlı olaraq qeyd edir ki, bu janrlardakı əsərlərin hər birində və hər bir şair və yazıçıda alınma elementləri fərqli olur və leksik-qrammatik balans eyni olmur. Bu janrdan-janra, müəllifdən-müəllifə, mövzudan-mövzuya dəyişə bilər. Bu hətta əsərin öz daxili hissələrində də fərqlənə bilər. Məsələn, klassik şərq poemalarında verilən ədəbi girişin dili poemanın öz dilindən qəliz olur. Bu isə girişdə verilən hissənin həm də janr fərqi ilə bağlıdır. Alim Şah İsmayıl Xətəinin “Dəhnamə” poemasından gətirdiyi nümunələrlə bu fərqi əyani şəkildə göstərir. Məlumdur ki, klassik şərq ədəbinə uyğun olaraq “Dəhnamə”nin girişində dini məzmunlu mətn verilir. Alim bu hissəni əsərin “Bahariyyə” hissəsindən gətirdiyi nümunə ilə müqayisə edir. Əlbəttə ki, “Bahariyyə” özünün sadəliyi ilə seçilir. Alim eyni zamanda Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərindən gətirdiyi nümunələrlə öz fikrini əsaslandırır. Tofiq Hacıyev doğru olaraq qeyd edir ki, bu həm də müəllifin fəlsəfi düşüncəsindən asılıdır, çünki müəllifin təfəkkürü dərinləşdikcə fəlsəfi cəhətlə bağlı dil leksik cəhətdən qəlizləşir. Maraqlı cəhət isə ondan ibarətdir ki, alimin fikrincə, bu zaman sintaksis cilalandığı üçün anlaşma çətinləşir. Digər tərəfdən, klassik janrların dilində əsərdən-əsərə, müəllifdən-müəllifə nəzərə çarpan dəyişiklik tarixi təkamül istiqamətində də görünür. Tofiq Hacıyev haqlı olaraq qeyd edir ki, XV – XVI əsrlərin sonuna doğru bu janrların dilində xəlqiləşmə güclənir. Buna misal olaraq alim, Fədainin “Bəxtiyarname”nin dilini nümunə kimi göstərir. Alim haqlı olaraq qeyd edir ki, ümumiyyətlə, məsnəvi dili başqa klassik janrların dili ilə müqayisədə həmişə danışq elementlərinə çox yer verir. Tofiq Hacıyevin fikrincə, “Bəxtiyarname”nin dili Qasım bəy Zakirin mənzum hekayələri qədər xəlqidir və

təkcə lüğət aydınlığı yox, həm də sintaksisinə görə mənzum nağıla oxşayır. Bu əsərlərdə epik təhkiyə poetik təsviri üstələyir. Əsərdə bədii-poetik predikatlar nağıl xəbərləri ilə əvəz olunur: “*Ürəgi dopdolu qan, bağı parə, Çıxıban getdilər özgə diyarə. Biləsinca iki oğul, bir övrəti, Gedərlərdi çəküb rənci məşəqqəti, Ayaq yalın, başı açıq, piyadə, Dəxi möhnət nədür bundan ziyadə?...*” [3, s.249]. Alim doğru olaraq qeyd edir ki, bu mətnə alınmalar azalması, sadəliyin güclənməsi fonunda janr öz xüsusiyyətini itirmir və bu sadələşmə XVII əsrə keçidlə bağlı yaranan xüsusiyyətdir. Bu fikri biz Azərbaycan dilinin tarixi ilə məşğul olan digər alimlərin əsərlərində də görə bilirik. Folklor üslubundan danışarkən N.Xudiyev yazır: “*Folklor üslubu XIII – XIV əsrlərlə müqayisədə, kifayət qədər funksionaldır; Əlinin “Qisseyi-Yusuf”i, Q.Burhanəddinin tuyuqları məhz folklor üslubu nümunələridir*” [6, s.194].

Tofiq Hacıyev bu qənaətə gəlir ki, XVI əsrdən nəsr nümunələrinin artması nəticəsində Səfəvilər dövründə dilin şeir və nəsr qollarının formalaşması ilə nəticələnir. Alimin fikrincə, bu dövrün şeir qolu xalq yaradıcılığı janrlarından ibarətdir və bu da öz növbəsində şifahi və yazılı nümunələrlə təmsil olunur. Şifahi şeir dilinə Aşıq Qurbaninin yaradıcılığı və anonimlik səbəbindən dəqiqləşdirmək mümkün olmayan zəngin bayatılar aiddir. Yazılı qolu isə Xətai və Məhəmməd Əmani təmsil edir. Alim haqlı olaraq qeyd edir ki, bu dilin həm yazılı, həm də şifahi qolları leksik-qrammatik tərkibi və məcazlar sistemi uyğun gəlir. N.Cəfərovun fikrincə, XVI əsrin əvvəllərindən (təxminən Ş.İ.Xətai dövründən) etibarən Azərbaycanda gedən ümumən dil (xüsusilə ədəbi dil) prosesləri bir tərəfdən təcrid olunma, diferensiasiya istiqamətindədirsə, digər tərəfdən konsentransiya istiqamətindədir – bu iki əks hal özünü XVI – XVIII əsrlərin dilində göstərir: ümumtürk fonetik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri (XVI əsrə qədər işlək olan formalar) arxaikləşir, XI – XII əsrlərdən başlayaraq əvvəl ümumxalq dilində, bunun ardınca isə ədəbi dildə sistəümləşən azərbaycanlılıq göstəriciləri XVI – XVIII əsrlərdə öz keyfiyyətini hiss etdilər (bu diferensiasiyadır), eyni zamanda Azərbaycanda etnik konsolidasiya başa çatır və nəticə etibarilə ümumxalq dilinin coğrafi sabitliyi və müəyyənliyi onun daxili bütövlüyü üçün şərt olub sürətlə təşəkkül tapan milli ədəbi dilin əsasında durmasına təsir edir. Azərbaycan türk milli ədəbi dili milliyyə qədərki (köhnə) Azərbaycan türk ədəbi dilinə (XI – XII əsrlərdən XVI əsrə qədər Azərbaycanda işlənən ədəbi dil nəzərdə tutulur) nisbətən həm daha türkcədir, həm də daha çox orijinaldır [1, s.59].

Tofiq Hacıyev haqlı olaraq qeyd edir ki, Xətai və Əmani Azərbaycan bədii fikir tarixində daha çox klassik janrlardakı əsərləri ilə tanınırlar və ən əvvəl onlar klassik ədəbiyyatın nümayəndələri hesab edilməlidirlər. Lakin onların xalq şeiri janrlarına da janrın dilinin spesifikasiyası ilə yanaşmışlar və bu zaman Əmani bu üslubda Xətai ənənələrini davam etdirsə də, janrın dilinin dəyişməsinə də maraq göstərmişdir. Bu, xüsusilə də Əmaninin bayatılarında özünü daha çox göstərir. Xüsusən də şairin altı misralıq bayatıları maraqlı doğurur. Alimin fikrincə, bu birbaşa klassik şeirin

təsirindən irəli gəlir. Bununla yanaşı, alim Əmani bayatılarının dilində ahəngdarlıq və obrazlılığın mühafizə olunduğunu qeyd edir. Əmanın bayatılarında klassik janr dilinin üzərində xəlqiləşmə işinin aparılması şairin mənzum hekayə dilinin bünövrəsini qoymağa gətirib çıxarmışdır. M.Əmanidən danışarkən N.Xudiyev yazır: “Ş.İ.Xətəidən əvvəl də həm klassik, həm də folklor üslubunda yazan sənətkarlar olmuşdur (Q.Bürhanəddin dil təcrübəsini xatırlayın), lakin Ş.İ.Xətəiyə qədər heç kim iki müxtəlif, formalaşmış üslubi bu cür qarşılaşdırmamışdır. Eyni tipli qarşılaşdırmanı əsrin sonundan başlayaraq M.Əmani də təqdim edir və beləliklə, aydın olur ki, həmin hadisə tarixi bir prosesin nəticəsidir. XVIII əsrdə Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Sarı Aşıq kimi söz ustalarından sonra, M.V.Vidadi, hətta M.P.Vaqif də bu cür qarşılaşdırma verirlər, yəni proses yeni keyfiyyətdə davam edir” [7, s.26].

Məlum olduğu kimi, Səfəvilər dövründə tədricən ana dilində yazılan ədəbiyyat xüsusilə inkişaf edir. T. Hacıyevin qeyd etdiyi kimi, XVI əsrdən nəsr nümunələri artır. Səfəvilər dövründə bədii ədəbiyyatın apardığı mənzum təbliğata nəsr də qoşulur. Beləliklə, dilin şeir və nəsr qolları formalaşır. Şeir qolu xalq yaradıcılığı janrlarının dilindən ibarətdir. Bunun da şifahi və yazılı nümunələri vardır. Şifahi şeir dili Aşıq Qurbaninin yaradıcılığı ilə təmsil olunur. Yəqin ki, həmin dövrə zəngin bayatılarımız olmuş, ancaq anonimlik (imzasızlıq) nəticəsində həmin əsərlərin payını müəyyənləşdirmək çətindir. Xalq şeiri dilinin yazılı qolunu Şah İsmayıl Xətai və Məhəmməd Əmani təmsil edir. Bu dilin həm yazılı, həm də şifahi qolları leksik-qrammatik tərkibi və məcazlar sisteminə görə uyğun gəlir [3, s.246].

Azərbaycan ədəbi dilinin XVI əsrdən etibarən milliləşdiyini qeyd edən N.Cəfərov yazır ki, milli özünüdərkən nəticəsi idi ki, XVI əsrin ikinci yarısında ölkəni feodal istismarına qarşı kütləvi çıxışlar bürümüşdü, sinfi təbəqələşmənin güclənməsi ədəbi-bədii təfəkkürün demokratikləşməsinə (başqa sözlə, milliləşməsinə) təsir etdi, xalq kütləsinin əhvali-ruhiyyəsi tədricən ədəbiyyatda göründü (məsələn, M.Füzuli “Şikayətnamə”ni yazdı), bu da ədəbi-bədii (ümumən ədəbi) dilin məzmununda müəyyən təbəddülat yaratdı. XVI əsrin əvvəllərində Azərbaycan türk dili dövlət dili oldu, milli dövlətin rəsmi etiraf etdiyi müxtəlif sferalarda (o cümlədən beynəlxalq səviyyədə) işlənməsi həyata keçirdiyi dil də milli keyfiyyətlər qazanmalı idi (və qazanır) [2, s.10].

Tofiq Hacıyevin fikrincə, isə milliləşmənin tarixi daha qədimdir. Xüsusilə, klassik janr dili üzərindəki xəlqiləşdirmə işi Əmanini mənzum hekayə dilinin bünövrəsini qoymağa gətirib çıxarır. Məhz Əmanın mənzum hekayələrinin dili, alimin fikrincə, leksik-qrammatik və frazeoloji xüsusiyyətlərinə görə folklor danışq dilinin o vaxt üçün tələblərinə cavab verirdi.

Bu dövrdə edilən tərcümələr də maraq doğurur. Fəridəddin Əttarın fars dilindən tərcümə edilən “Əsrarnamə” əsəri Əhmədi tərəfindən sadə dildə tərcümə edilmişdir. Tofiq Hacıyev bu əsərin sintaksisinin nağıl dilinə bənzədiyini qeyd edir.

Alimin fikrincə, bu əsərin dili Fədainin “Bəxtiyarnamə”sinin və Əmaninin “Dəvəsi ölmüş qarı” mənzuməsinin təhkiyəsinin dili ilə uyğun olsa da, nəzərə almaq lazımdır ki, bu əsərlər ondan bir əsr sonra yazılmışdır [3, s.248].

Tofiq Hacıyevin fikrincə, folklor-danışıq dilində diferensial göstərici kimi xalq yaradıcılığının dil norması, sadə ifadə tərzı, hətta bəzən danışıq-ünsiyyət aktına məxsus loru luq kimi cəhətlər çıxış edir. Alim folklor-danışıq üslubu termininin birinci tərəfini folklor şeir janrının dilini, ikinci tərəfini isə nəsr dili hesab edir və bura bayatı, qoşma, gəraylı, varsağı şeirləri ilə yanaşı, əruz vəznində olan mənzum hekayələrin də dilini əhatə edir. Misal olaraq alim Məhəmməd Əmaninin bayatılarını və mənzum hekayəsindən gətirdiyi nümunələri gətirir.

Alimin fikrincə, bu xüsusiyyətlər Azərbaycan milli ədəbi dilinin daha əvvəl yaranması ilə bağlıdır. Tofiq Hacıyev qeyd edir ki, tarixi-ictimai müəyyənliyi ilə bərabər kommunikativ-ekspressiv amil kimi əlamətlərdən biri odur ki, milli dil xalq dilinin daha zəngin, daha çevik, daha çox kamala dolmuş mərhələsidir. Deməli, bir kollektivin ünsiyyət alətini milli dil səviyyəsinə çatması lüğət tərkibinin tutumu, qrammatik quruluşun mütəhərrikliliyi ilə çox bağlıdır. Məlumdur ki, ədəbi dil mövcud xalqın ictimai inkişafının hərəkətverici qüvvələrindən biridir, maddi və mənəvi tərəqqisinin aləti – vasitəsidir, ictimai mübarizə silahıdır, geniş kütlələrin tərbiyə vasitəsidir, kütləni qabaqcıl elmi və mədəni nailiyyətlərə qoşan birgə yaradıcılıq, kollektiv fəaliyyət işinin alətidir. Bu ictimai amillər milli özünüdərkətmə dövründə - burjuaziyanın yarandığı, onun feodal geriliyinə qarşı mübarizə apardığı zaman xüsusilə aktuallaşır və deməli, həm də fəallaşır. Belə bir şəraitdə ədəbi dil sosioloji mübarizənin tərkib hissəsi olmaqla siyasi məsələ tək çıxış etdiyi kimi, maarifin, məktəbin yayılması vasitəsi kimi təcrübi vasitəyə - fakta çevrilir. Təbii ki, milli oyanış dövrünün hərtərəfli ünsiyyət vasitəsi kimi milli dil daha kamil olmalıdır; o (milli dil), milliyəqədərki dövrlərin dil zənginliklərini ümumiləşdirir və müasirliklə dolğunlaşaraq öz kamilliyini qazanır. Ancaq xalq dilinin milli dil səviyyəsi qazanması üçün təkcə daxili quruluş elementlərinin sabitləşməsi kifayət deyil. Məsələ bu faktorla qurtarsa, onda Azərbaycan milli ədəbi dilinin formalaşması XVII əsrin ortalarında başa çatır; Azərbaycan ədəbi dilinin fonetik, leksik və qrammatik sabitləşməsi məhz bu dövrə aiddir. Halbuki o vaxt milli ədəbi dilin başqa əlamətləri – ictimai-funksional atributları meydana yox idi. Milliyəqədərki dövrlərdən fərqli olaraq, milli ədəbi dilin bir sıra xüsusiyyətləri vardır: milli ədəbi dil çoxvalentli olmalıdır. Yəni ədəbi dil ictimai ünsiyyətin bütün sahələrində işlənməlidir. Bu əlamət tələb edir ki, ədəbi dilin bütün üsulları formalaşmış olsun. Başqa xüsusiyyət: milli ədəbi dilin norması möhkəm, hətta müəyyən dərəcəyə qədər sabit olmalıdır [5, s.6].

Alim haqlı olaraq Şərq mədəniyyətinə və tarixinə fərqli yanaşır və bu ərazilərin özünəməxsus tarixinin Qərb tarixi ilə eyniləşdirməyin əleyhinə çıxır. Alimin fikrincə, Avropa dillərində kapitalizmin bərqərar olmasından sonra baş verən proseslər, yəni milliləşmə prosesi Azərbaycan dili tarixində xalq dilinin içində getmişdir. Yəni bizdə

xalq dilinin müəyyənləşməsi milli dilin formalaşması deməkdir və Azərbaycan dili tarixində həmin inkişaf daha artıq davam etmiş və əlimizdə olan ilk yazılı abidəmiz “Dədə Qorqud kiabi”ndan - VII əsrdən başlamış və M.Füzulidə başa çatmışdır [4, s.21]. Alimin fikrincə, artıq “Dədə Qorqud” abidəsinin dilində biz milli dilin əsas lüğət fondu və qrammatik quruluşunun formalaşdığını görürük.

Həqiqətən də, alimin bu fikirləri ilə razılaşmamaq olmur. Folklor şerinin dili, xalq şeri janrlarının dili o şerlərin yarandığı dövrdə olmuş xalq dilinin özüdür. Bu mənada, Qurbaninin sənət dili XVI əsrdə Azərbaycan xalqının danışdığı türkcəmidir.

Bəzi dilçilərin milli ədəbi dil qarşısında sərt bir tələb qoyduqlarını qeyd edən alim dialektizliyin milli dil üçün müəyyənləşdirici əlamət olmadığını qeyd edərək yazır ki, bu şərtə görə milli dil yarandıqdan sonra bütövlükdə ədəbi dilə bərabər olur. Yəni milli dil - ədəbi dil. Bu düsturu qəbul etmək o deməkdir ki, milli dil yarandıqdan sonra dialekt-şivə təzahürü olmamalıdır. Bu şərtin həyata keçməsində milli mərhələyə qədəm qoyan xalqın mədəni-elmi səviyyəsi, siniflərin siyasi yetkinliyi nəzərə alınmalıdır. Az və ya çox dərəcədə bütün milli dillərdə dialekt fərqi qalır. Ancaq əlamətdar budur ki, milli mərhələdə dialektizliyə gediş başlanır. Bunun da surəti mədəni faktorların kəsərindən asılıdır. Azərbaycan dilində dialekt dairəsinin zədələnməsi, kiçilməsi ancaq sovet dövründə başlanır. Fakt faktlığında qalır ki, Azərbaycan dilində də, başqa milli dillərdə də dialektlər yaşayır [5, s.7].

Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi təkamülündə İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı xüsusi bir “keçid” və “sintez” mərhələsini təşkil edir. Onun dil strukturunda rast gəlinən leksik paralellər – xüsusilə zaman anlayışını ifadə edən vahidlər – dilimizin mənşəyi və üslubi istiqaməti haqqında mühüm elmi qənaətlərə gəlməyə imkan verir.

Nəsiminin poeziyasında zaman anlayışının (gecə-gündüz) üç müxtəlif layda təzahür etdiyini görürük:

1. Alınma qat: Şəbü rüz (fars) və leylü nəhar (ərəb).
2. Keçid qatı: Dünü gün (qədim türk/oğuz elementləri).
3. Canlı xalq dili qatı: Gecə-gündüz.

Burada ən diqqətçəkən məqam odur ki, Nəsimi ənənəvi Azərbaycan oğuzcasından gələn və xalqın canlı danışığında yaşayan “gecə-gündüz” ifadəsini klassik tərkiblərlə paralel işlədir. Bu, Nəsimi yaradıcılığında Azərbaycan xalq türkcəsi ilə formalaşmaqda olan kitab dili arasındakı üzvi sintezin göstəricisidir.

Nəsimidən fərqli olaraq, XVI əsr sənətkarı Məhəmməd Füzulidə biz bu paralelliğin daraldığını müşahidə edirik. Füzuli “dünü gün” və digər tərkiblərdən istifadə etsə də, xalq dilinə məxsus “gecə-gündüz” konstruksiyasından, demək olar ki, imtina edir. Bunun səbəbi XVI əsrə doğru Azərbaycan ədəbi dilində “klassik-kitab dili” üslubunun mütləq dominantlığa çevrilməsidir.

Füzulinin bu seçimi elmi cəhətdən belə izah olunur: həmin dövrdə ərəb və fars mənşəli alınmalar, eləcə də qədim kitab dili ənənələri ədəbi dilin əsas meyarı

hesab edilirdi. Nəsimidə hələ də güclü olan “canlı oğuzca” təsiri Füzuli dövründə yerini daha cilalanmış, lakin xalq danışığından müəyyən qədər uzaqlaşmış, aristokratik bir kitab dilinə buraxmışdı [3, s.206].

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Cəfərov N. Seçilmiş əsərləri. [5 cilddə] / N.Cəfərov. – Bakı: Elm, c.1. – 2011, – 358 s.
2. Cəfərov, N.Q. Azərbaycan türkcəsinin milliləşməsi tarixi / N.Cəfərov. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, – 1995. – 208 s.
3. Hacıyev, T.İ. Azərbaycan ədəbi dili tarixi / [2 cilddə] / T.Hacıyev. – Bakı: Elm, – c. 1. – 2012. – 476 s.
4. Hacıyev, T.İ. Azərbaycan milli ədəbi dili məsələsinə bir baxış // Bakı: BDU xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, – 2009. №3, – s.21-26
5. Hacıyev, T.İ. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dili / T.Hacıyev. – Bakı: Maarif, – 1977. – 188 s.
6. Xudiyev, N.M. Azərbaycan ədəbi dili tarixi / N.Xudiyev. – Ankara: 1997. – 491 s.
7. Kazımov, İ.B. Ədəbi türkcəmizin tarixi problemi – Tofiq Hacıyev konsepsiyasında. İ.Kazımov, C.İsmayıloğlu. <http://www.cahid.info/archives/850>

Rəyçi: prof. Nizami Qulu oğlu Cəfərov